

ГОСПОДАРСЬКИЙ ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Реформування правової системи України відповідно до потреб соціально орієнтованої ринкової економіки, процеси запозичення іноді некритичного європейського правового досвіду не тільки зумовлюють визнання на теоретичному рівні факту урізноманітнення джерел права [20], а й супроводжуються змінами в економічній структурі, пов'язаними як з ринковою переорієнтацією, так і зі створенням власної економічної системи [15]. У сучасній правовій літературі звертається увага на те, що договір, як засіб соціального спілкування, зазнає сукупного впливу норм моралі, звичаїв або законів. Причому в різні епохи домінуючими виступають різні джерела і в цілому сполучення таких регуляторів він є змінною величиною й залежить від багатьох чинників – політичних, економічних, релігійних та ін. Власне, вплив позаюридичних регуляторів на суспільні відносини існує постійно й незалежно від визнання їх офіційною

доктриною джерелами права. Різниця полягає лише в тому, які саме регулятори сприймаються тим чи іншим суспільством на певному етапі його розвитку як значущі, основоположні [3].

Дослідження договірних відносин засобів регулюючого впливу на господарську діяльність займають вагомe місце в роботах науковців усіх напрямків права, а саме: М.І. Брагінський [7], В.В. Вітрянський [7], В.С. Мілаш [15] та ін. У той же час у дослідженнях українських правознавців проблема визначення господарського договору як підстави виникнення господарсько-правових відносин у сфері охорони здоров'я достатньо не досліджена. Отже, метою цієї статті є вивчення господарсько-правових договорів як засобу регулювання господарсько-правових відносин у зазначеній царині.

Підставою виникнення господарсько-правових відносин у сфері охорони здоров'я, спрямованих на забезпечення вітальної

безпеки, в більшості випадків є саме господарсько-правовий договір. Його предметом можуть бути товари, роботи й послуги, учасником якого завжди виступає заклад охорони здоров'я. Іншою ж стороною (як замовник чи покупець) іноді може бути як пацієнт, так і органи державної влади, місцевого самоврядування або суб'єкт господарювання. Учасником договірних відносин може бути і страхова організація. Найчастіше особливості господарського договору, як відзначають Л.А. Жук та Л.І. Жук, виявляються в його функціональному навантаженні. Учені ці вважають, що господарський договір – це найоперативніший і найгнучкіший засіб зв'язку між виробництвом і споживанням, вивченням потреб і негайним реагуванням на них, а також найважливіший засіб, що дисциплінує господарський оборот [11].

Доктринально господарсько-правові договори класифікуються за різними критеріями. Проте існує єдиний, визначений в ГК, який можна застосувати до сфери охорони здоров'я, – це договір за участю пацієнта. На сьогодні він регламентований М.І. Брагінський, В.А. Вітрянським [7; 6], Є.А. Сухановим [22]. Мається на увазі критерій спрямованості господарсько-правового результату на передачу майна, виконання робіт чи виконання послуг, засну-

вання різних утворень. Громадяни, як споживачі медичного й фармацевтичного обслуговування, можуть бути учасниками всіх перелічених договорів. Більшість науковців (приміром, А.Я. Пилипенко й В.С. Щербина) розглядають господарський договір як самотійну господарсько-правову категорію, що співвідноситься з широкою категорією «договір» як загальне й особливе. Особливими ознаками, притаманними договору господарському, вони вважають господарські цілі, регламентування окремих правил щодо їх укладення і змісту господарсько-правових зобов'язань, законодавче обмеження кола можливих суб'єктів такого договору [19, с. 133, 134].

Зазначену точку зору також підтримують В.А. Семеусов [21], А.Г. Первушин [17], С.А. Хохлов [24], які вбачали в господарському договорі відносно самотійне явище, що має власний зміст, специфічну форму і сферу застосування. О.О. Коломієць [13], Р.Ю. Ханник-Посполітак [23], Н.М. Пархоменко [16] співвідносять господарський договір з цивільним як видове поняття з родовим. За підставою виникнення договірних зобов'язань, зауважує О.М. Вінник, розрізняють планові договори, що укладаються на підставі прийнятого державного замовлення у випадках, якщо таке прийняття є обов'язковим

для певних суб'єктів – державних підприємств, підприємств-монополістів і підприємств, що працюють переважно на базі державної власності. Крім того, дослідниця розрізняє ще й регульовані договори, що укладаються довільно, на розсуд учасників господарських відносин [9]. Як переконує О.А. Беляневич, усі договори царини державного регулювання можуть бути умовно поділені на 2 види – господарські, які укладаються суб'єктами державного сектора господарювання з іншими суб'єктами господарювання на власний розсуд для досягнення власних господарських цілей і господарські, що укладаються між органами держави в межах своїх організаційно-господарських повноважень і суб'єктами господарювання різних форм власності, в тому числі державного сектора; вони спрямовані на виконання державою своїх економічних і соціальних функцій, тобто це договори публічної спрямованості. Тому в рамках зазначеного типу господарських договорів, як зазначає дослідниця, можна виокремити: (а) планові господарські договори (державні контракти) і деякі інші, пов'язані, зокрема, з функціонуванням державного матеріального резерву і спрямовані на забезпечення потреб держави в товарах, роботах і послугах; (б) договори оренди й концесії, спрямовані на підвищен-

ня ефективності використання державного й комунального майна і забезпечення потреб громадян України в товарах, роботах та послугах; (в) договори купівлі-продажу об'єктів приватизації, які повинні підвищити соціально-економічну ефективність виробництва [3]. Господарська діяльність при цьому здійснюється у 2-х формах – як комерційна й некомерційна [15].

Отже, господарський договір є збірним поняттям, що об'єднує різні договірні типи, які мають схожі принципи нормативної регламентації. Він є перш за все правовою формою господарських зв'язків, специфічним правовим засобом, у якому поєднуються публічні інтереси суспільства в цілому і приватні інтереси окремих суб'єктів господарювання [4]. В.І. Борисова відзначає, що господарські договори завжди укладаються з господарською комерційною метою для досягнення господарських комерційних результатів. При цьому діють особливі правила щодо порядку їх укладення й особливі вимоги, що висуваються до змісту таких правочинів [5]. О.В. Старцев, підкреслюючи, що всі підприємницькі договори є складником договорів господарських, зауважує, що останні не завжди можуть бути підприємницькими [18]. Проте, як зазначає В.С. Мілаш, для реалізації принципу пріоритетного збе-

реження здоров'я людини щодо економічного ефекту встановлення заборони стосовно ринкового обміну окремих об'єктів господарських прав унеможлиблює їх здатність бути об'єктами комерційних договорів. До них належать:

а) заборонені до використання пестициди й агрохімікати, які підлягають знищенню в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

б) харчові добавки, допоміжні засоби й матеріали для виробництва й обороту харчових домішок, виробництво й оборот яких заборонено на підставах і в порядку, визначеному чинним законодавством;

в) хімічні речовини, технологічне устаткування, будівельні матеріали, біологічні засоби, виробництво й реалізація яких тимчасово заборонена у зв'язку з відсутністю їх гігієнічної регламентації й державної реєстрації, а також за умовним визнанням їх шкідливими;

г) реклама товарів, виробництво, оборот чи ввезення яких на територію України заборонено [15].

З метою послідовного впровадження даного принципу визначаються обов'язкові умови введення в оборот окремих товарів, як, наприклад, для введення в оборот лікарських засобів необхідна їх державна реєстрація. З

метою забезпечення реалізації збалансування приватних і публічних інтересів у царині господарювання розробляються й затверджуються типові і примірні договори, здійснюється нормативне закріплення істотних умов для певних різновидів договорів, що безпосередньо впливає на їх зміст. Для цього суб'єктам, які займаються відповідною господарською діяльністю, ставляться нормативні вимоги щодо укладення певних договорів як організаційного характеру (наприклад, угод з органами державної влади або органами місцевого самоврядування щодо поводження з радіоактивними відходами, про умови користування нафтогазодобувними надрами), так й інших комерційних договорів (приміром, страхування відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку можуть завдати пожежі чи аварії на об'єктах підвищеної небезпеки, суб'єктів перевезення небезпечних вантажів, виробників (постачальників) продукції тваринного походження, ветеринарних препаратів тощо, а також договорів на надання фінансових послуг).

Отже, господарськими визнаються зобов'язання, що виникають між суб'єктом господарювання та іншим учасниками відносин у сфері господарювання (ст. 173 ГК). Підстави зобов'язань визначає ст. 174 ГК; вони виникають:

(а) безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність, (б) з акта управління господарською діяльністю, (в) з господарського договору та інших угод, передбачених законом або не передбачених ним, але з таких, які йому не суперечать, (г) внаслідок заподіяння шкоди суб'єктові або суб'єктом господарювання, придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав, (д) у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності, а також виникнення подій, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання [8; 2003. – №18. – Ст. 144].

Основними видами господарських зобов'язань є майново-господарські й організаційно-господарські зобов'язання. Сторони за взаємною згодою можуть конкретизувати або розширювати зміст господарського зобов'язання в процесі його виконання, якщо законом не встановлено інше. Найбільш доцільною й адекватною вільним ринковим відносинам правовою формою опосередкування таких відносин є господарський договір, адже результати підприємницької діяльності реалізуються на ринку товарів і послуг на договірних засадах. Господарський (зокрема комерційний) договір може бути

ефективним засобом реалізації правової політики у сфері господарювання тільки за умови, якщо він буде органічно входити в систему господарсько-правового регулювання, а не навпаки – існувати в іншій площині, ізольовано від інших господарсько-правових засобів.

Як бачимо, вся система засобів правової регламентації господарських відносин і принципи останнього зумовлюють становлення й розвиток самостійного галузевого правового засобу господарського договору як у цілому, так і його окремих різновидів [15]. У царині охорони здоров'я такий правочин виконує нижченаведені функції.

По-перше, *функцію регулятивну* щодо регламентування відносин між сторонами на підставі закону, але з урахуванням специфіки конкретного господарського зв'язку, стосовно порядку та строків виконання договірних зобов'язань, кількісних і якісних характеристик предмета договору тощо. При цьому заповнюються прогалини закону, наприклад, встановленням конкретного розміру санкцій за порушення умов договору, якщо вони не передбачені законом. Регулятивна дія розглядуваного договору зумовлена 2-ма чинниками: (а) він є індивідуальним правовим актом, який забезпечує юридичне оформлення складних і різнома-

нітних господарських зв'язків, що вимагає належного пристосування загальних вказівок закону до змісту й середовища функціонування певного господарського зв'язку – характеру конкретної господарської операції, економічних інтересів і технічних можливостей сторін, їх фінансового становища й перспектив розвитку, (б) він виконує координаційну роль, яка полягає в тому, що сторони цього договору виробляють його умови шляхом погодження між собою як учасниками договірних відносин. Оскільки інтереси сторін господарського зв'язку, як правило, не співпадають, а задовольнити свої потреби кожна з них може, лише співпрацюючи з контрагентом, сторони на стадії укладання договору змушені так скоординувати свої потреби й можливості, інтереси й передбачення, щоб шляхом компромісу виробити обопільно правову модель відповідного господарського зв'язку. На стадії ж виконання договору сторони координують свою діяльність відповідно до його умов, враховуючи функцію інструменту планування. Планують свою діяльність учасники господарської діяльності на підставі державних замовлень.

По-друге, *контрольну функцію*, яка полягає в тому, що за допомогою досліджуваного договору контролюється ефективність діяльності суб'єкта гос-

подарювання. Якщо останній уклад договір на збут продукції, робіт, послуг, що в сукупності забезпечує повне чи близьке до повного завантаження устаткування й зайнятості трудового колективу, це свідчить про те, що його діяльність потрібна суспільству. Якщо укладеними договорами покривається незначна частина виробничого потенціалу суб'єкта, це говорить, що результати його діяльності не мають достатнього попиту і вона суспільству не потрібна, тобто є неефективною. Такий суб'єкт господарювання для впровадження функціонування має вжити активних заходів по вдосконаленню діяльності: оновити асортимент, поліпшити якість, зменшити ціну продукції, робіт, послуг, змінити виробничий профіль, якщо це можливо й доцільно.

По-третє, *охоронну функцію*, за якої сама наявність договору в передбаченій законом формі, зафіксовані в ньому права й обов'язки сторін, санкції за невиконання або неналежне виконання їх дозволяють здійснити в судовому порядку захист прав і законних інтересів сторін в разі порушення однією з них своїх договірних зобов'язань. Укладення господарського договору є обов'язковим для сторін, якщо він заснований на державному замовленні, виконання якого є обов'язком для суб'єкта господарюван-

ня в передбачених законом випадках або існує пряма вказівка закону щодо обов'язковості укладення договору для певних категорій суб'єктів господарювання, органів державної влади чи органів місцевого самоврядування.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб» державне замовлення – це засіб державного регулювання економіки шляхом формування на контрактній (договірній) основі складу й обсягів товарів, робіт і послуг, необхідних для забезпечення пріоритетних державних потреб, розміщення державних контрактів на її поставку (закупівлю) серед підприємств, організацій та інших суб'єктів господарської діяльності України всіх форм власності [8; 1996. – №3. – Ст. 9]. Аналіз наведеної правової форми, а також інших законодавчих актів, що регулюють відносини в галузі державних закупівель, свідчить, що державне замовлення – це плановий акт органів державної влади. Воно формується на підставі державних цільових програм, що фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету. Цей плановий акт адресується державним замовникам, якими виступають органи державної влади, органи місцевого самоврядування, установи й організації,

визначені законодавством України й уповноваженими на отримання державних коштів, взяття за ними зобов'язань і здійснення платежів.

Господарський кодекс України, також регламентує укладення господарських договорів за державним замовленням (ст. 183 ГК). Якщо покласти в основу класифікації державних контрактів правовий результат, на досягнення якого спрямовані зусилля учасників відносин, можна вирізнити такі договірні форми державного контракту, як договори за державним замовленням (а) на поставку продукції, (б) про виконання робіт, (в) про надання послуг [2]. Вони укладаються між визначеними законом суб'єктами господарювання – виконавцями державного замовлення й державними замовниками, уповноваженими від імені держави укладати ці правочини (державні контракти), в яких визначаються господарські зобов'язання сторін і регулюються відносини замовника з виконавцем щодо виконання державного замовлення.

Держава в особі Кабінету Міністрів України є гарантом за зобов'язаннями державних замовників. Державний контракт укладається шляхом підписання сторонами єдиного документа. Ухилення від укладення договору за державним замовленням є порушенням господарського за-

конодавства й зумовлює відповідальність. У загальному вигляді, як вважає В. Годунов, замовлення на поставку товарів, робіт чи послуг для державних потреб – це вираження потреб держави в них. Однак залежно від порядку розміщення замовлення його правова природа має свої особливості. Якщо таке замовлення для державних потреб розміщується на конкурсних засадах, його формою виступає оголошення для проведення конкурсу. У цьому разі в ньому слід передбачити укладення договору на взаємовигідних умовах. В інших випадках це замовлення має персоніфікований характер, адресується конкретним суб'єктам господарювання, тобто є індивідуальним плановим актом. Зазначений індивідуальний плановий акт може бути як обов'язковим так й необов'язковим [10]. Отже, як доповнюють А.П. Альохін і Ю.М. Козлов державний контракт, як правова форма реалізації державних замовлень, має ту специфічність, що поєднує в собі елементи адміністративно-правового й цивільно-правового договорів [1].

Не випадково у стратегічному напрямку щодо зміцнення фінансової бази й забезпечення сталого фінансування сфери охорони здоров'я поставлено завдання про запровадження в галузі медичного обслуговування

державного замовлення. Шляхи виконання цього завдання не викликають заперечень, але, на нашу думку, принципи вітальної безпеки потребують більш жорстких заходів. Це стосується пропозиції щодо розробки проектів примірних договорів про державну закупівлю медичних послуг для надання населенню медичної допомоги на первинному, вторинному і третинному рівні, а також екстреної медичної допомоги. Як вбачається, цей *договір повинен бути типовим, з обов'язковим регламентуванням цієї вимоги в Основах законодавства України про охорону здоров'я* згідно зі ст. 179 ГК України.

Слід враховувати, що у зв'язку з наявністю індивідуальних особливостей правовідносин того чи іншого контрагента може не влаштувати примірна форма угоди [12], що потребує втілення в життя більш жорстких правових форм цих правочинів. Так, В.В. Луць підкреслює, що на визначення змісту договорів можуть впливати й адміністративні акти, зокрема, державне замовлення на задоволення потреб соціально-економічного характеру на підставі державних і міждержавних цільових програм. У визначенні змісту підприємницьких договорів важлива роль належить типовим договорам, які є передусім уніфікованим засобом, що забезпечує однакове оформлення конкрет-

них договірних відносин. Крім того, типовий договір – це своєрідний нормативно-правовий акт, який заповнює правове регулювання певної сфери господарських відносин [14].

Згідно із Законом України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб» пріоритетні державні потреби – це потреби України в товарах, роботах і послугах, необхідних для розв'язання найважливіших соціально-економічних проблем, підтримання обороноздатності країни та її безпеки, створення й підтримання на належному рівні державних матеріальних резервів, реалізації державних і міждержавних цільових програм, забезпечення функціонування органів державної влади, що утримуються за рахунок Державного бюджету України. Такими стосовно вітальної безпеки можна вважати потреби забезпечення населення медичною допомогою та якісним медичним обслуговуванням. У колишній редакції ст. 13 ГК органам виконавчої влади у випадках, передбачених законодавством, дозволялося встановлювати державні завдання, що були обов'язковими

для суб'єктів господарювання. Цілком правильно з ГК було виключено цю норму.

З нашого погляду, необхідно ввести в ГК норму, яка за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування встановлюватиме порядок виконання державних завдань негосподарюючими суб'єктами (у даному випадку державними й комунальними лікувально-профілактичними закладами) в межах їх господарської компетенції, в порядку здійснення господарчого забезпечення своєї діяльності. З урахуванням того, що не слід ототожнювати державне замовлення з плановим завданням, яке свого часу мало виключно владний характер, необхідно в Основах законодавства України про охорону здоров'я також передбачити можливість установами планових завдань для лікувально-профілактичних закладів, що існують як негосподарюючі суб'єкти, залишивши за ними надання медичної допомоги для соціально незахищених верств населення й лікування хвороб, що мають соціальну природу в межах спеціальних програм.

Список літератури: 1. *Алехин А.П., Козлов Ю.М.* Административное право Российской Федерации: Учебник. – М.: Изд-во ТЕИС, 1994. – Ч. 1: Сущность и основные институты административного права. – 280 с. 2. *Банасевич І.* Державне замовлення та державний контракт: поняття, особливості, юридична природа // Підпр-во, госп-во і право. – 2006. (128) – №8. – С. 121-124 3. *Беляневич О.А.* Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 592 с. 4. *Беляневич О.А.* Господарський договір та

способи його укладення: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київ. нац. ун-т. – К., 1999. – 180 с.

5. *Борисова В.И.* Правовые основы предпринимательской деятельности. – Харьков: Интеграл, 1998. – 177 с.

6. *Брагинский М.И., Витрянский В.В.* Договорное право: Кн. II: Договоры о передаче имущества. – Изд. 4-е, стереотип. – М.: Статут, 2002. – 800 с.

7. *Брагинский М.И., Витрянский В.В.* Договорное право: Кн. III: Договоры о выполнении работ и оказания услуг. – М.: Статут, 2002. – 1038 с.

8. Відомості Верховної Ради України.

9. *Винник О.М.* Господарське право: Курс лекцій. – К.: Атіка, 2004. – 624 с.

10. *Годунов В.Н.* Правовые средства обеспечения государственных нужд в товарах, работах и услугах: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Минск, 2004. – 42 с.

11. Господарське право: Навч. посіб. / За ред. *Жук Л.А., Жук І.Л.* – К.: Кондор, 2003. – 200 с.

12. *Гуйван П.* Стандартный договор и его место в регулировании договорных отношений // Підпр-во, госп-во і право. – 2003. – №9. – С. 10-13

13. *Коломієць О.О.* Цивільно-правове регулювання діяльності фізичної особи-підприємця: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. нац. торгов.-екон. ун-т. – К., 2002. – 185 с.

14. *Луць В.В.* Контракты у підприємницької діяльності: Навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 560 с.

15. *Мілаш В.С.* Комерційний договір у контексті сучасних ринкових умов: Монографія. – Х.: Вид. ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. – 440 с.

16. *Пархоменко Н.М.* Договір у системі права України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / ІДП НАН України. – К., 1998. – 202 с.

17. *Переушин А.Г.* Хозяйственный договор в деятельности предприятий сельского хозяйства. – М.: Юрид. лит., 1976. – 224 с.

18. 164. Підприємницьке право: Підручник / За ред. *О.В. Старцеві.* – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Істина, 2005. – 600 с.

19. *Пилипенко А.Я., Щербина В.С.* Господарське право: Курс лекцій: Навч. посіб. – К.: Вентурі, 1996. – 288 с.

20. *Рабінович П.* Законодавство сучасної України: до характеристики тенденцій розвитку // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1996. – №7. – С. 14-23.

21. *Семеусов В.А.* Функции хозяйственного договора: Учеб. пособ. – Иркутск: Изд-во Иркут. гос. ун-та, 1979. – 86 с.

22. *Суханов Е.А.* Гражданское право: Учебник: В 2-х т. – Т. II: П/т 1 / Отв. ред. *Е.А. Суханов.* – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во БЕК, 2000. – 704 с.

23. *Ханик-Посполітак Р.Ю.* Договори на проведення аудиту: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / ІДП НАН України. – К., 1997. – 201 с.

24. *Хохлов С.А.* Договорная работа: Учеб. пособ. – Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1986. – 127 с.

Надійшла до редакції 20.10.2007 р.